

491.806

K96s

SLOVANSKÁ FILOLOGIE NA UNIVERSITĚ KARLOVĚ

VDALA UNIVERSITA KARLOVA

K VI. MEZINÁRODNÍMU SJEZDU SLAVISTŮ

V PRAZE

PRAHA 1963

ÚVODNÍ SLOVO

491.806

K 965

Genrad Slavic Ref.

(Slavic)

Slovanská filologie má v rozvoji české vědy, naší kultury i národního vědomí a společenství význačné místo, ne ovšem stejné ve všech obdobích.

Součástí slovanské filologie je i bohemistika, vědecké studium českého jazyka a domácí literatury. Nejde nám zde o význam českého jazyka jako výrazového a sdělného prostředku národního života ve všech jeho složkách, ani o reprezentativní úlohu jazyka a literatury v něm; přesto je zřejmé, že tento význam a potřebnost vlastního předmětu studia posiluje i význam vědeckého bádání o něm, jak je tomu u všech národů s kulturou vědomě národní a s národním uvědoměním, a to v míře ještě silnější tam, kde reprezentativní jeho úloha má charakter obranný nebo bojovný, jak tomu bylo častěji ve vývoji českého národa.

Součástí slovanské filologie je také studium všech ostatních jazyků a literatur slovanských. Zde jde sice ovšem o samo vědecké jejich poznávání, jako u jazyků a literatur germánských, románských apod., o jejich vědecké studium srovnávací a porovnávací i o vědecké odhalování a analýzu vztahů k našemu prostředí. Avšak i tato vědecká práce v oboru filologie slovanské byla posilována příbuzností slovanských národů s národem naším, nejpatrnějším v oblasti jazykové, a této skutečnosti bylo využíváno různě v různých dobách, ať s cíli politicky mocenskými (za posledních Přemyslovců a Lucemburků v 13. a 14. stol. i později) nebo ideově propagačními v období husitském, anebo s cíli obrannými, zejména v době českého obrození koncem 18. a v průběhu 19. století.

Integrojící složkou českého národního obrození byla myšlenka sou-

Slavic

náležitosti českého národa k velkému slovanskému celku. A není proto nijak nahodilé, že se slovanská filologie jako nová věda konstituovala počátkem 19. století na našem území: Praha se tehdy stala zásluhou Josefa Dobrovského a Slováka Pavla Josefa Šafaříka prvním střediskem slavistických studií. Vatroslav Jagić ve svých známých Dějinách slovanské filologie (1910) pokládá za vrchol první etapy slavistiky, tehdy převážně jazykovědné, Dobrovského *Institutiones linguae slavicae dialecti veteris* (1822) a druhou etapu podle něho zahajují *Slovanské starožitnosti* Šafaříkovy, napsané a vydané v Praze (1837) — třetí etapu představuje Jagićovi již vídeňská slavistika srovnávací mluvnici Slovince Fr. Miklošiče. Nelze ovšem nevidět, že se významné středisko slavistické vytvořilo již v první polovině 19. století také v Rusku, zahájené zejména pracemi Vostokovými; přesto první představitelé slavistických kateder na ruských univerzitách byli v těsném spojení se střediskem pražským. Nelze také přehlížet souvislost vzniku pražské slavistiky se soudobým novým nástupem filologických a historických věd vůbec, avšak její společenská podmíněnost i zpětně společenský dosah na české obrození je nepopíratelný.

Významné místo zaujala slovanská filologie i v prvním novodobém rozmachu české vědy na Karlově universitě koncem 19. století a měla společenskou úlohu v základě pokrokovou, podporující pozice buržoazního národního společenství v polofeudálním Rakousku. — Nové možnosti, zejména organizační, ale záhy i metodologické, nabyla česká slavistika po vzniku samostatné Československé republiky, jsouc složkou i jisté politické expanse i obrany nového státního útvaru. Ale v soulad s přátelskými vztahy ke všem slovanským národům a k jejich státním celkům, v nichž žijí, dostala se naše slavistika až po osvobození po druhé světové válce.

Není úkolem tohoto sborníku probírat vývoj a dnešní stav slovanské filologie — jazykovědné a literaturovědné — v plné šíři. Jeho úkol je omezen na slavistiku na Universitě Karlově, ale slovanská studia u nás — v různé době různou měrou — existovala i mimo naši universitu. Byla ovšem období, kdy česká věda a v tom i slovanská filologie existovala jen na Universitě Karlově, ale také byly doby, kdy se pěstovala takřka jen mimo ni, a konečně zvl. od

dvacátých let tohoto století se rozvíjí postupně i na dalších českých universitách a vysokých školách a později i na jiných vědeckých pracovištích, zvláště v akademických ústavech.

Těsně spojena, ba skoro jen omezena na Universitu Karlovu byla slovanská filologie, v minulosti někdy redukována na filologické poznání a pěstování českého jazyka, zejména v dobách rozkvetu university, kdy skutečně se plně podílela na soudobém rozvoji vědeckého poznání. Bylo tomu tak v prvním jejím období, kdy v prostředí pražské university vznikala slovníková díla mistra Klareta a rozvíjel se hluboký zájem o jazykové jevy u mistra Husa, a trvalo celkem toto spojení s universitou až do humanismu, kdy jejím profesorem byl autor nejlepší starší mluvnice jazyka českého, Vavřinec Benedikti z Nudožer (1603). Pak ztrácí universita vedoucí postavení a nabývá ho až v průběhu 19. století, zejména od sedmdesátých let.

Už v době humanismu vznikají filologická díla o českém jazyce i mimo universitu, jako Blahoslavova tzv. gramatika česká, slovníky Adama z Veleslavína, jazyková díla Komenského atd. Ale nejmarkantnější je tento rozchod s universitou v době obrození; tehdy v jedné z nejslavnějších dob naší slavistiky, právě u nás se vytvářející jako novodobá věda, probíhá její nástup v zásadě mimo universitu a hlavní její představitelé, Dobrovský a Šafařík, a jejich základní díla s ní nesouvisují. Není to však nedostatek snad jen tehdejší pražské university — fakt sám vyplývá ze širších souvislostí. Nástup novodobé pokrokové vědy a její rozvoj se v střední Evropě zpravidla nesoustřeďuje na universitách (výjimky činí většinou jen university v 18. stol. nově založené, jako např. v Göttingen — sem náleží i universita moskevská —, které vznikaly právě v souvislosti s tímto novým vědeckým rozmachem); ještě ve větší míře to platí pro země rakouské a v největší pro universitu pražskou. Střediskem nové vědy v 18. stol. jsou zpravidla vědecké společnosti (v Praze Král. česká společnost nauk, s níž je Dobrovský těsně spjat) a k tomu i u nich ústředním zájmem byly zpočátku vědy přírodní, které prožívaly úplnou revoluci; společenské vědy postupovaly pomaleji. Na pražskou universitu se tento nástup nové vědy dostává velmi pozvolna od poloviny 18. stol. a zejména na její konci, ale pak prožila universita — v souvislosti s poměry v tehdejších rakouských zemích — opět léta ústupu.

V této souvislosti fakt, že počátky nové slavistiky probíhaly v Praze mimo universitu, nijak nepřekvapuje, ba je skoro samozřejmý.

Na Universitu Karlovu se slovanská filologie, vlastně zpočátku jen bohemistika, dostává s opožděním a opravdu velmi pozvolna: stolice českého jazyka a literatury, zřízená r. 1793 (na vídeňské universitě už r. 1774), má cíl více jen praktický. Stolice slovanské filologie (slovanských jazyků), vzniklá teprve r. 1849 (od r. 1841 se však uvažuje o takovýchto stolicích na pruských universitách a do roka se realizuje slavistika ve Vratislavi za účasti české pražské slavistiky), není zpočátku šťastně obsazena, takže o vědecké slavistice, dlouho jen jazykovědné, lze mluvit teprve od 50. let, a to jen do té míry, jak daleko zabíráme do ní i působení německého lingvisty A. Schleichera na pražské universitě 1850—1857, který zde však stolicí slavistiky neměl, i příchod slovenského filologa Martina Hattaly r. 1853. Česká slovanská filologie na Universitě Karlově, ještě nerozdělené, v plném smyslu slova začala teprve od 70. let, od habilitace Jana Gebauera a L. Geitlera v r. 1873. Od té doby až do vzniku Československé republiky r. 1918 je nový rozvoj české slovanské filologie soustředěn na Universitě Karlově, a to i na úseku učitelském i badatelském, ale také jen na ni omezen. Vědecké společnosti, ať stará Královská česká společnost nauk, nebo nově založená r. 1890 Česká akademie věd a umění, byly omezeny skoro výhradně na činnost vydavatelskou, zčásti podpůrnou, ale samy nezajišťovaly práci badatelskou. Jednota českých filologů, založená r. 1868, původně jako studentský spolek a teprve od 70. let vědecký, byla těsně spjata s životem university a Listy filologické, které vydávala od r. 1874, byly v pravém smyslu orgánem české slovanské filologie i bohemistiky na universitě.

Toto sepětí české slovanské filologie s Universitou Karlovou od té doby je nepřetržitě, ale slavistika není od dvacátých let 20. století již jen na ni omezena; vznikají tehdy a ještě větší měrou po r. 1945 nové university a jiné vysoké školy i vědecká pracoviště mimouniversitní, zejména akademická, na nichž se rovněž rozvíjí slavistická práce.

Nelze od té doby ztotožňovat práci naší slovanské filologie se slavistickou prací pouze na pražské universitě, ale nelze také tak snadno

tu práci vydělit z širšího celku české slavistiky. Na nové university přicházejí pražští docenti i absolventi a naopak někteří se postupně na ni vracejí anebo přicházejí na ni i odchovanci vysokých škol jiných. Také ani pracovní rozhraničení mezi vědeckými ústavami a pražskou universitou není vždy přesné; nejde jen o vzájemné přechody pracovníků, ale mnoho vysokoškolských učitelů University Karlovy zaujímá na ústavech často i místa vedoucí a rovněž základní pracovní plány celostátního dosahu bývají často jim společné. Proto se nepodařilo v našem sborníku, který má představit jen jistý úsek celkové české slavistické práce, vždy zcela izolovat tento úsek od většího celku slavistického, ani co se týče velkých pracovních vědeckých úkolů, a tím méně pak v oblasti metodologických vědních postupů.

Metodologický vývoj české slavistiky při jejím vzniku jako novodobé vědy, při přerodu filologického neúplného popisu s jednostrannou dedukcí ve vědu historickou materiálově podloženou a argumentovanou, proběhl, jak jsme již řekli, mimo Karlovu universitu. Zato plný nástup a rozmach pozitivistické slovanské filologie, opírající se o metodu historickosrovnávací a v literární vědě o vztah k vývoji společnosti a její ideologie, jsou s ní plně spjata. Uvádím alespoň monumentální dílo Jana Gebauera, jehož historické zpracování vývoje českého jazyka předčilo přesností, bohatstvím materiálu i čistotou metodického zpracování soudobou práci o jiných slovanských jazycích, pak bádání syntaktická a etymologická s širokým pozadím historickosrovnávacím a s významnou podnětností pro další vývoj u Josefa Zubatého v oblasti jazykovědné, dále dějiny české literatury Jaroslava Vlčka a Jana Jakubce i srovnávací práce literárněvědné Jiřího Polívky. Při skvělých výsledcích nebylo tu však dosaženo nových samostatných metodických výbojů jako na počátku české slavistiky.

Na takovéto nové metodologické výboje musela česká slovanská filologie čekat až do dvacátých a třicátých let, kdy k nim došlo za nových pracovních podmínek v samostatném československém státě. Tehdy spojením nejlepších domácích tradic s výsledky jazykovědy ruské a polské na straně jedné a jazykovědy ženevské na straně druhé se vytvářela tzv. pražská škola. Význam její je především metodologický: dostává se do popředí synchronické studium současného ja-

zyka bez negace pohledu diachronního, ponětí systému jazyka i vzájemné souvislosti jeho složek v jednotlivých jazykových rovinách, vzniká fonologie jako nauka o systému zvukové roviny, připravuje se obdobný strukturní pohled na gramatickou stavbu, klade se důraz na funkci jazyka a na plnění potřeb jazykového vyjadřování: tato hlediska funkční dávají podklad pro teorii spisovného jazyka, novou teoretickou stylistiku a bádání o jazykové stránce uměleckých děl, vznikají průkopnické práce, zvláště J. Mukařovského, o básnickém jazyce českém. Nebyla tato pražská škola omezena jen na Universitu Karlovu, zčásti ani ne jenom na Prahu — i podíl tehdejší brněnské university byl značný —, ale přece s pražským universitním prostředím souvisela, zejména osobností Viléma Mathesia.

Po r. 1939 fašistická okupace nedala tomuto nástupu možnost rozvoje, přímo jej přerušila a bezprostředně po válce naléhavé starosti organizačně vědecké i školské a různé peripetie pseudometod nebyly tomuto rozvoji dost příznivé. Přece však zvláště od padesátých let slavistické bádání v rukou nové generace vědomě navazuje na tuto dobrou tradici strukturního bádání jazykovědného i literárněvědného a v konfrontaci s novými metodami jazykovědnými ji dále rozvíjí jak ve smyslu prohlubovaného strukturního poznání systému a fungování jazyka (nověji ve spojení zvl. s transformačními postupy), tak ve vytváření nového konfrontačního studia slovanských jazyků i studia jejich specifických vztahů v oblasti spisovnosti; navazuje na ni i v oblasti stylistiky a studia uměleckého textu.

Principy pražské školy byly představeny a hájeny na I. sjezdu slovanských filologů, který byl r. 1929 v Praze. Doufáme, že i na nejbližším 6. slavistickém kongresu, konaném r. 1968 opět v Praze, kterému je tento sborník věnován, uspěje česká slavistika úspěšně představit své dnešní výsledky.

BOHUSLAV HAVRÁNEK